

L'EDICIÓ DE PROCESSOS JUDICIALS COMA FONT DE CONEIXEMENT DE LA LLENGUA ORAL

Rafael Fresquet Fayos

1.- INTRODUCCIÓ.

Un dels problemes de la gramàtica històrica ha estat des del seu inici l'estudi de la fonètica, a causa de la falta de documents sonors que permeteren els investigadors un coneixement exacte de la llengua oral. La solució adoptada era l'estudi dels sons a través de l'escriptura, especialment a través de textos literaris. Aquest fet resulta particularment perillós en el cas del català a partir del segle XVI, quan, amb la castellanització de la monarquia, s'inicia la castellanització literària, almenys dels gèneres més cultes. És el que hom ha vingut anomenant el període de la *Decadència*¹, terme que a hores d'ara és cada vegada menys acceptat pels investigadors, que prefereixen el nom de Barroc.

Tanmateix en els darrers anys s'han alçat algunes veus que han proposat una nova font per intentar conèixer la llengua oral del passat. Es tracta dels textos de caràcter privat, com ara els dietaris, i els textos judicials, especialment la part en què es reproduïen les declaracions dels testimonis, posades per escrit pels escrivans de manera gairebé fidel. Sanchis (1980, p. 176) afirma: “[...] molt millor encara que en els textos literaris, per realistes que siguin, la llengua parlada apareix fidelment reproduïda en les declaracions de testimonis incloses en els processos judicials”. Posteriorment, Montoya (1989, 72) insisteix en la mateixa idea: “en textos del segle XVIII cap arrere, la més alta seguretat que estem en presència de la llengua parlada, només ens la donaran els manuscrits de processos, i, més encara, de processos criminals”.

La intenció d'aquesta comunicació és intentar sondejar l'estat de la llengua catalana en el seu registre popular en el segle XVII a partir de l'anàlisi de les declaracions de testimonis d'un procés judicial conservat a l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribe-

¹ Sobre el concepte de *Decadència* i els seus valors podeu consultar Escartí (1992).

ra². Ara bé, per poder realitzar l'estudi lingüístic de qualsevol manuscrit és imprescindible que aquest s'edite amb la màxima fidelitat respecte a l'original. D'aquesta manera no ens trobarem amb el problema constatat per Casanova (1986, p. 77), segons el qual la majoria d'edicions de processos judicials realitzades ho han estat per historiadors, que, de vegades, no s'han preocupat per editar-los correctament i els han reproduït amb errors de transcripció, mala puntuació i sense cap nota introductòria sobre la manera d'editar-los³.

2.- ELS PROCESSOS JUDICIALS: LA INFORMACIÓ DE TESTIMONIS.

Hem vist algunes afirmacions sobre el fet que els processos judicials, especialment el criminals, puguen reflectir la llengua popular. En el nostre cas no treballarem sobre un procés complet, amb una major quantitat de formulismes, sinó sobre una part d'aquest: la informació de testimonis, o *ex officio*. Es tracta d'aquella part en què l'escrivà reproduïx les declaracions d'uns testimonis interrogats sobre un fet. L'escrivà era un notari que posava per escrit les enunciacions orals fetes pels declarants, així com tota la informació que aportaven els metges, els ministres, els assessors i el propi justícia. Per la grafia del document que editem, pensem que aquest correspon a una primera versió⁴.

L'estructura de la informació de testimonis, segons el text editat, és la següent:

a) Descripció de la causa del procés. Sol aparèixer en la part superior del primer full, que podríem considerar com una mena de coberta, i repetir-se, amb algunes modificacions, a l'inici del segon. En el text editat podem llegir: "Informació *ex officio* rebuda en la vila de Albalat de orde de Blay Novell, justícia de aquella, sobre les cosses en aquella contengudes". Altres vegades aquesta descripció és més concreta: "Informació *ex officio* rebuda per Phelip Vendrell, justícia en lo civil y criminal de la present vila de Albalat, contra Joan Esturga, àlias Ydalgo, y muller de aquell, los quals foren desterrats de la vila de Albalat y son terme per temps de güit anys, per deshonestos y de malviures. 1646".

² Volem agrair a l'Ajuntament d'Albalat de la Ribera les facilitats donades per poder realitzar la nostra tasca.

³ Per a l'edició del text hem seguit les normes utilitzades habitualment per l'editorial Barcino per a l'edició dels textos de la seua col·lecció *Els Nostres Clàssics*: conservem les grafies de l'original, però simplifiquem les consonants dobles inicials, regularitzem l'ús de *u i v*, de *i i j*, de les majúscules, l'accentuació, i l'ús de l'apòstrof i el guionet que fem coincidir amb la normativa actual. A més a més, hem desenvolupat les abreviatures i hem reconstruït els buits del text quan ens ha estat possible, i quan no ho hem marcat amb punts suspensius. El text afegit apareix entre claudàtors.

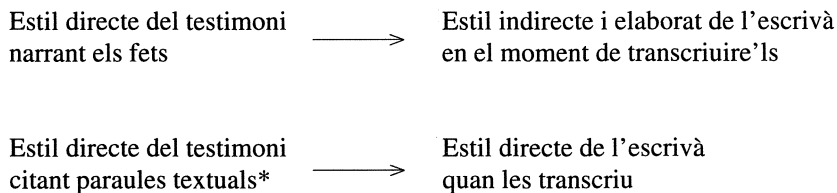
⁴ En altres llocs l'escrivà prenia nota estenogràficament dels testimoniatges i posteriorment els traslladava al llibre o al nou lligall on es recollien tots els processos (Montoya 1986, p. 27).

b) Declaració de cadascun dels testimonis, que al seu torn es divideix en una presentació d'aquest per part de l'escrivà (nom, professió, localitat on resideix, edat, etc.), la reproducció de la declaració, i la signatura final que indica que el testimoni accepta la reproducció escrita que l'escrivà ha fet de la seua declaració. Els testimonis s'identifiquen a l'interior de la declaració com "ell, dit relant y confessant" i "ell, dit testimoni", amb les seues variants. Aquesta denominació és atorgada per l'escrivà.

La Informació de testimonis ex officio presenta diversos registres, segons els elements de la comunicació que hi intervenen i el resultat de l'aplicació de les variables Camp, Mode, Tenor i To al diferents microtextos que la componen⁵. Trobem el registre **administratiu** en les datacions i altres fórmules fixes, com l'acceptació del contingut de la declaració. Moltes d'aquestes fórmules encara s'escriuen en llatí. Al nostre procés, podem observar la presència del registre **popular**, el més pròxim a l'oralitat, en les declaracions dels testimonis on predomina un mode oral espontani "traduït" a l'escriptura per l'escrivà, i un to menys formal que en la resta de parts del procés. Entre un registre i l'altre es troba el **judicial**, que correspon a aquells fragments en què l'escrivà reproduïx actuacions i paraules del jutícia i d'altres membres de la Cort del jutícia. Aquest darrer no apareix en el procés editat.

D'altra banda, un dels aspectes més interessants de la *Informació de testimonis* és la reproducció de fragments en estil directe, bé de paraules que ha dit el testimoni que està declarant, bé de paraules d'altres persones que es trobaven al lloc dels fets que tingueren lloc.

Montoya (1986, p. 27) estableix el següent esquema:

(* Les paraules textuales poden ser del propi testimoni o d'altres persones)

⁵ Una exposició completa dels registres presents al procés criminal i del pas de l'oralitat a l'escriptura la trobareu a Fresquet (1997a i 1997b, pp. 29-58).

3.- ESTUDI LINGÜÍSTIC.

El nostre estudi lingüístic no serà un repàs exhaustiu de tots els trets lingüístics que apareixen al text, sinó que únicament tractarem ací aquells que considerem que poden resultar més interessants per al contrast entre els registres proposats⁶, la qual cosa pot ser indicatiu de la utilitat d'aquest tipus de treballs.

L'ordre que seguirem en la presentació de les dades és l'habitual per nivells: gràfic, fonètic, morfosintàctic i lèxic.

En el nivell gràfic, començarem pel fonema palatal fricatiu sord /ʃ/, que en posició final de síl·laba darrere de vocal és representa mitjançant la grafia *x*: *ixqués*, *partixcam*. En el cas del fonema palatal africatat sonor /dʒ/ destaca el fet que després de *-i-* apareix al nostre text escrit amb *-g* i amb *-ch*: *mich* i *mig*. Aquesta dualitat pot interpretar-se com un indicatiu d'apitxament gràfic⁷, amb l'adopció de la grafia castellana *-ch* per representar /tʃ/, a banda del so velar /k/ que ja representava en aquesta època⁸.

Quant als fonemes alveolars cal destacar, a banda de la utilització indistinta de *-c-* i *-ç-* en mots com *justícia* o *justiça* i *merced* i *merçed*, la utilització de la *-ss-* per a representar /s/ en paraules en què avui utilitzem *-c-*, com en *assí*. Però allò que més crida l'atenció és el fet que /z/ es representa en situació intervocàlica amb *-ss-*, corresponent a /s/: *cosses*, *hussaria*, *possàs*⁹.

Pel que fa als fonemes labials el text que editem presenta una distinció gairebé perfecta entre /b/ i /v/ des del punt de vista gràfic: *via*, *devés*, *avien*, *venir-se'n*, *stava*, *véu*, i *benavenint* i *corbella*.

Si ens fixem en la representació dels fonemes velars, allò que destaca és la representació del fonema velar sord a final de paraula amb *-ch*, *tinch*, *poch*, *fonch*, que en algun cas també apareix amb *-c*, *amic*, *fonc*. De tota manera la primera solució és més corrent a la llengua antiga.

Finalment, la grafia *y* apareix per representar la conjunció copulativa, i en els casos de diftong decreixent per marcar el fonema semivocàlic /j/: *Blay*, *aygua*, *feya*.

⁶ Un estudi lingüístic complet i realitzat sobre un corpus de vint processos el trobareu a la nostra Tesi de Llicenciatura: *La llengua popular del segle XVII a la Ribera del Xúquer. Estudi introductor i edició de vint processos criminal d'Albalat de la Ribera (1611-1666)*.

⁷ L'apitxament consisteix en l'ensordiment dels fonemes palatals fricatiu i africatat (/ʃ/ > /f/ i /dʒ/ > /tʃ/) i dels fonemes alveolars fricatiu (/z/ > /s/) i en la confusió entre el fonema bilabial oclusiu sonor (/b/) i el labiodental fricatiu sonor (/v/) (Sanchis Guarnier 1936, p. 45). En un altre lloc (Fresquet 1998) hem pogut comprovar com aquestes confusions gràfiques poden ser indicatiu d'apitxament gràfic, però en cap fònic, ja que no són sistemàtiques i l'apitxat a Albalat de la Ribera és un fenomen recent. De fet, en localitats properes, com Cullera, a hores d'ara sols afecta les generacions més joves (Villafranca i Fresquet 1997), tot i que a la documentació contemporània del nostre procés es detecta alguna confusió gràfica (Villafranca 1996).

⁸ En un altre text del segle XVII, *Les Ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673)* els indicis d'apitxament gràfic en les consonants palatals són escassos, i gairebé en la meitat dels casos corresponen a topònims (Martí 1991, p. 39).

⁹ Segons Martí (1991, p. 41) les *Ordinacions...* també presenten alguns casos de confusió gràfica de *-ss-* i *-s-*. Vegeu nota 8.

Passem tot seguit a veure quines són les característiques fonètiques de la *Informació ex officio...* que paga la pena destacar. En primer lloc tenim que en l'àmbit del vocalisme tònic es presenta la confusió entre /a/ i /e/ en la paraula *sant*, que al text apareix com a *sent*: *Sent Quatre Evangelis, Sen Roch*. Aquesta confusió es troba en un fragment redactat per l'escrivà, i que no forma part de les declaracions del testimoni. Si mirem el vocalisme àton trobem la forma antiga *fermà*, que modernament ha donat *firmà*. Aquest cultisme apareix en fragments la redacció dels quals és responsabilitat de l'escrivà. Pel que fa a les consonants simples trobem la sonorització de la -c- (/k/) en algunes formes del verb *reconéixer*: *reconegué*, però *regonegué*. Aquesta sonorització és, segons Martí, (1991, p. 48) molt freqüent a la llengua antiga, i també està present a les *Ordinacions...* A més a més, hem trobat una velarització que queda clarament reflectida pel canvi de grafia. Es tracta de l'ús de *güi* per *hui*.

Encara trobem, en un fragment de l'escrivà, el manteniment de la -r- etimològica de *pròpria*, del llatí *PROPRIU*. Aquest manteniment obeeix a una intenció llatinitzant, i també es pot trobar a les *Ordinacions...* (Martí 1991, p. 50).

Passem a veure ara que allò més destacable en l'àmbit morfosintàctic. Començarem pel gènere. Trobem que *senyal* i *orde* mantenen el seu gènere genuí català, el masculí. Entre els numerals trobem la forma cardinal *dues*, l'ús del qual s'ha perdut a les terres valencianes. Pot servir com exemple el fet que les *Ordinacions...* desconeixen aquesta forma (Martí, 1991, p. 53).

Pel que fa als pronoms personals veurem que es fa un ús bastant semblant a la normativa actual. Alguns exemples poden ser: *féu-me merced, se'n venia a sa casa, no li prenguéis*, la forma *li* presenta un cas de confusió amb *lo*, *lo respongueren* (al justícia), confusió que es torna a donar en el plural entre *los* i *els*: *los respongué* (a ells); una altra forma normativa és *esperau-vos*, amb la variant *esparau's*, ambdues formes que apareixen en fragments d'estil directe reproduïts per dos parlants d'un mateix diàleg. Trobem també *hi avien tengut dites paraules*. El pronom *hi* presenta la forma habitual quan forma part de la construcció impersonal *haver-hi*, en la qual el verb *haver* concorda amb els seus complements en gènere i nombre. Ara bé, en altres construccions diferents d'*haver-hi* el pronom adverbial pren la forma *y*: *y tinguera*.

Si analitzem els articles podem veure que en tot el text sols apareix una forma del definit *el*: *seria ja el sol post*. La resta de formes són *lo*: *en lo present, que miràs lo que feya*. Les formes de plural són totes *los*, la forma *els* queda reservada per al pronom personal. Pel que fa al demostratiu no hi ha presència de la forma *este* ni cap de les seues variants. A més a més, ens trobem davant un sistema de dos graus: *aquest* i *aquell*. Quant als possessius trobem diversos exemples de formes reduïdes, que tot i que en l'actualitat han quedat restringides a l'àmbit familiar d'algunes zones de parla catalana, en el català antic eren corrents (Badia 1981, p. 307): *lo dit son camp, devés de sa casa, son orde, son germà*. D'entre els relatius destaca la presència de *hon*, emprat per designar lloc, i que en alguna ocasió apareix precedit per la preposició *a*¹⁰: *a hon*,

¹⁰ En fer l'edició hem mantingut separat *a hon*, perquè la majoria de vegades que apareix aquest relatiu ho fa sense preposició.

hon. Finalment, abans de passar a parlar de la morfosintaxi verbal, cal destacar la presència de l'indefinit *demés*, castellanisme que també apareix, encara que és poc nombrós a les *Ordinacions...* (Martí, 1991, p. 68).

Pel que fa als verbs hem pogut observar que entre les formes de present destaca el manteniment de la desinència *-au* de la 5a. persona del present d'indicatiu de la primera conjugació en *esperau*, així com el fet que s'utilitze *véu* i *sent*, formes de present, en un context narratiu en què predominen els perfets. Aquests, els perfets, es divideixen en dos grups, els forts, menys evolucionats i els febles, que se situen en un estadi evolutiu superior. Crida l'atenció que el perfet fort siga l'utilitzat per l'escrivà, *dix*, mentre els testimonis empen la forma feble *digueren*. Els testimonis, però, utilitzen un perfet fort: *veren*, que encara és vigent avui. Algunes formes de perfet feble són: *corregueren*, *respongueren*, *reconegué*, etc. Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu s'aprecia un predomini de les formes amb *-s-*, *sabés*, *miràs*, *tocàs* sobre les formes amb *-ra-*, *tinguera*. Aquesta major vitalitat de les formes en *-s-* també es dona en les *Ordinacions...* (Martí, 1991, p.74), tot i que avui hagen restat restringides a l'àmbit literari. En els temps compostos destaca la utilització de *ser* com a auxiliar d'un verb intransitiu: *era stat*, tot i que hi ha presència majoritària d'*haver*. Respecte a les formes incoatives crida l'atenció *partixcam*, que respon a una creació, errònia, analògica amb altres verbs de la tercera conjugació que prenen l'increment velar *-isc-*. A més a més, es tracta d'una forma apareguda en un fragment de declaració reproduït en estil directe, cosa que li dona més fidelitat a l'oralitat. Acabem el repàs a la morfologia verbal amb la constatació de la presència d'una perífrasi d'obligació amb *haver*: *dir-li he*.

En l'apartat del lèxic sols volem destacar la presència de castellanismes, que gairebé podríem qualificar de tradicionals, com *demés*, *puesto*, *rato*.

Aquest ràpid repàs als trets lingüístics d'una declaració de testimonis del segle XVII ens porta a constatar alguns fets. En primer lloc la confusió gràfica, més o menys normal en una època en què l'ortografia no seguia cap normativa sinó una mena de convencions, pot ser indicatiu de la presència d'un incipient apitxament gràfic. Resulta simptomàtic el fet que el mot *mig* aparega en un sol testimoni, mentre que en la resta de declaracions apareix *mich*. Un altre aspecte que cal destacar és la diferència entre la llengua de l'escrivà i la dels testimonis. El primer manté solucions llatinitzants com *pròpria* o el perfet fort, i utilitza cultismes com *fermà*, més pròpies dels registres **administratiu i judicial**. Així doncs, estem en condicions d'afirmar que les declaracions de testimonis dels processos judicials poden resultar útils a l'hora de intentar conèixer la llengua popular del passat, que és la que ens permet realitzar una major aproximació a l'oralitat; i no sols del català, sinó de qualsevol altra llengua de la qual es conserve documentació judicial.

4.- EDICIÓ DEL TEXT.

1631, agost, 24

AMAR, II, 1, 11, Doc, 10

(fol. 1r)

1631

Informatió *ex officio* rebuda en la vila de Albalat de orde de Blay Novell, justícia de aquella, sobre les cosses en aquella contengudes.

(fol. 2r) Informatió *ex officio* rebuda en la present vila de Albalat de orde de Blay Novell, justícia de dita vila, sobre les cosses en aquella contengudes.

Die XXIII mensis augusti

Anno a Nativitate Domini MDCXXXI

Anthoni Ponç, mercader, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de trenta-un anys poch més o menys, relant y confessant, qui jurà a Nostre Senyor Déu Jesuchrist y al Sent Quatre Evangelis, en mà y poder de Blay Novell, justícia de dita e present vila¹¹ de Albalat en lo present, dir veritat etcètera.

Fonch interrogat etcètera.

E dix ell, dit relant y confessant, que estant despús ahir en la marjal, terme de dita vila, seria més del sol post, en un camp de arròs que té en la partida de l'Alfatara, en companyia de Joan de Sos, llaurador de dita vila, possant aygua en dit camp y estant ell, dit rela[n]t y confessant, y lo dit Joan de Sos per a [ja] venir-se'n a casa per ser casi de nit, veren a Guillem¹² Seguer que estava més amunt del dit camp de ell, dit relant (fol. 2v) y confessant, en una parada del regant [...] de la dita partida de l'Alfatara. Y tement-se ell, dit relant y confessant, que lo dit Guillem Seguer si ell, dit relant, se'n venia a sa [casa] no li prengué la aygua que entrava en lo dit camp, dix al dit Joan de Sos: «Esperau's assí un poquet y jo aniré a parlar ab Guillem Seguer y dir-li he que em fassa merçed que l'aygua que entra¹³ en lo camp no me la toque pe[r] ço¹⁴ que jo en tinc necessitat de aquella». Y anant-se'n ell, dit relant y confessant, al dit Guillem Seguer, a la que aplegà ad aquell lo saludà y li dix: «Guillem, féu-me merced de que l'aygua que entra en lo meu camp no me la toquen, perquè jo me'n voldria anar a casa que és ja tart, i tinch necessitat de aquella, pues aquella no és del comú del regant de l'Alfatara, sinó que és meua y de Françes Suelves. Pues que jo y lo dit Suelves la tenim concertada per als nostres camps». Y responent-li a ell, dit relant y confessant, lo dit Guill[em] Seguer que ell tenia necessitat de dita aygua y de la lexa per al seu camp, y que axí en aquella occatió no podia dexar de pendre dues aygües. Rèsponent-li ell, dit relant y confessant, que miràs lo que feya, y que no li tocàs dita aygua que hussaria en lo dit son camp. Y que estant en estes paraules (fol. 3r) dient ell, dit relant y confessant,

¹¹ A l'original, segueix, ratllat: *qui jura a no*

¹² A l'original, segueix, ratllat: *del fons*

¹³ Sobrescrit a l'interliniat: *tra*.

¹⁴ Sobrescrit a l'interliniat: *ço*.

qu[e] no [l]i tocàs la dita aygua, y lo dit Guillem Seguer que no podia dexar de pendre-la, llansaren mà, ço és, ell, dit relant y confessant, a un punyal que portava, y lo dit Guillem Seguer a una corbella formentera que tenia allí. Y estant en açò aplegaren hon ell, dit relant, y lo dit Guillem Seguer tingueren dites paraules, lo dit Joan de Sos, Pere Exea y Antoni Talens, que aquells se possaren de per mich y els despartiren. Y ell, dit¹⁵ confessant, encontinent, es departí de aquells per a avenir-se'n a sa casa. Y que véu que lo justícia Blay Novell venia dret hon estaven los d[its] Guillem Seguer y demés, que encara estaven en lo mateix puesto que ell, dit relant y confessant, y lo dit Seguer hi avien tengut dites paraules, fent sempre la via devés de sa casa. Y de allí a un poch que ell, dit relant, agué aplegat a la dita sa casa, vist de que tenia gran necessitat de aygua en lo dit son camp se n'ixqué de aquella per veure si trobaria a son amic per a que se n'anàs al dit camp per a que possàs aygua en aquell, y que y tinguera compte. Y a la que fonch al portal dit de la església, véu al dit justícia que venia a[b lo] dit Guillem Seguer. Y a la que fonch prop de ell, dit relant y confessant, li manà lo dit justícia que a pena de cinquanta lliures (*fol. 3v*) se n'anàs a sa casa y que de aquella no i xqués sense son orde. Y obeint ell, dit relant y confessant, al dit justícia se n'anà a sa casa hon fins güi està arrestat per orde de dit justícia. E a[çò] dix saber y no altra cosa, etcètera.

Injunctum, etcètera

Fuit sibi lectum, etcètera

E com sabés escriure fermà lo se[u] nom de sa pròpria mà¹⁶:

Dicto die

Joan de Sos, de nació francés, llaurador, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de trenta-cinch anys poch més o menys, testimoni qui jurà a Nostre Senyor Déu, etcètera, dir veritat, etcètera.

Fonch interrogat, etcètera.

E dix que lo que ell, dit testimoni, pot dir y testificar és que despús ahir de vespra[da] que ja es volia fer de nit y solt post, estant ell, dit testimoni, en un camp de arròs de Anthoni Pons que stà en la marjal, terme de la dita [e] present (*fol. 4r*) vila, en la partida dita de l'Alfatara, y [en com]panyia del dit Antoni Pons, estant ja per a venir-se'n a casa véu ell, dit testimoni, y lo dit Anthoni Pons, a Guillem Seguer, també llaurador de la dita vila, que stava més amunt del camp del dit Pons en una parada del regant dit de l'Alfatara, li dix a ell, dit testimoni, lo dit Antoni Pons: «Joan esperau-vos así un poch mentres que jo me aplegue a parlar en Guillem Seguer y dir-li que-m fassa merced de que partixcam entre-l[s] dos l'aygua perquè tots tingam recapte». Y ell, dit testimoni, es restà en dit camp y lo dit Po[n]s se n'anà hon estava lo dit Guillem Seguer. Y de allí a poch sentí uns crits que tenien lo dit [P]ons y lo dit Guillem Seguer, los quals no pogué entendre per estar apartat de aquells però que a paréixer d'ell dit testimoni diu seria per haver anat lo dit Pons a dir-li al dit Seguer que parti-se'n l'aygua. Y en açò arribaren a hon ell, dit testimoni, estava Pere Exea, Batiste Exea y Antoni Talens, tots llauradors de dita vila, dient-los ell, dit testimoni: «Fadrins anem hon estan Antoni

¹⁵ A l'original, segueix, ratllat: *testimoni*.

¹⁶ A l'original no hi ha cap nom ni signatura.

Pons y Guillem Seguer que pense se han desavengut per l'aygua pe[r] ço que jo els he sentit cridar». Y que encontinent ell, dit testimoni, y lo dit Pere Exea corregeren hon estaven lo dit Pons y Seguer, y·ls trobaren (*fol. 4v*) que staven repetint per l'aygua, tractant-se mal de paraules; y que lo dit Pons tenia en les mans una corbella, y lo dit Guillem Seguer tenia en les mans una corbella formentera. Y ell, dit testimoni, y lo dit Pere Exea es possaren de per mich benavenint-los. Y com ja era casi de nit, lo dit Pons es departí de hon estava ell, dit testimoni, y los demás y se n'anà a casa, restant-se'n ell, dit testimoni, y lo dit Pere Exea en lo dit Seguer per a acompanyar-lo a casa. Y a la que ja se'n venien a casa arribà a ell lo justícia y·ls preguntà què era estat unes paraules que havien tengut Pons y Seguer. Li respongueren que sobre una aygua y avien tengut paraules, y en açò, véu ell, dit testimoni, que lo dit justícia aplegà al dit Guillem Seguer y li llevà les armes que portava, venint-se'n tots junts a la present vila. Y a la que foren a la cuballa dita de Jaume Figueres, ell, dit testimoni, es departí de aquell per a venir-se'n p[er] una senda que va al portal de Sen Roch, y lo dit justícia y los demás se n'anaren per lo camí de la Dula devés la dita vila. E açò dix saber y no altra cosa, etcètera.

Injunctum, etcètera.

Fuit sibi lectum, etcètera

E com no sabés escriure féu lo senyal de la santa creu de sa pròpria mà¹⁷:

(*fol. 5r*)

Dictis die et anno

Pere Exea, llaurador, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de vint anys poch més o menys, testimoni que jurà a Nostre Senyor Déu, etcètera, dir veritat, etcètera.

Fonch interrogat, etcètera.

E dix que lo que ell dit testimoni sab, pot dir y testificar és qu'un amic seu d'esta marjal de la present vila; despús ahir, que seria més de sol post, en companyia de Anthoni Talen[s] y Batiste Exea, son germà, per lo camí del molí arrosser, sentiren un crits y veren ell, dit testimoni, y los demás que Antoni Pons y Guillem Seguer estaven a la parada del regant comú de l'Alfatara cridant. Los quals crits ell, dit testimoni, no pogué entendre. Y dient ell, dit testimoni, al demás que venien en sa companyia que acaminassen y anirien a veure lo que era estat y·ls crits que tenien los dits Pons y Seguer. Y fent via devés de aquells a la que fonch ell, dit testimoni, al camp de arròs de Antoni Pons trobà Joan de Sos y demanant-li ell, dit testimoni, que quins crits eren los que tenien Pons y Seguer, li digué (*fol. 5v*) pensava seria per haver anat lo dit Pons al dit Guillem Seguer a dir-li que partissen l'aygua. Y vist ell, dit testimoni, que los crits continuaven, dix ell, dit testimoni, als demás que staven allí presents que eren lo dit Joan de Sos y Antoni Talens: «Corregam allà y verigüem aquell crits que no passen més havant». Y encontinent, ell, dit testimoni, y los demás corregeren hon estaven los dits Pons y Seguer, y véu que aquells estaven disputant per l'aygua, y tractant-se mal de paraules, tenint lo dit Pons en les mans un corbellot d'esporgar y lo dit Guillem Seguer una corbella de formentera; possant-se ell, dit testimoni, y los demás entre los dits Pons

¹⁷ A l'original no hi ha cap creu.

y Seguer y benavenint-los aquells. Departint-se lo dit Pons de ell, dit testimoni, y los demés en companyia del dit Guillem Seguer per h[a]ver-lo de acompanyar. Y venint-se'n ell, dit testimoni, y los demés a la present vila, per ser ja casi de nit, aplegà a ells lo dit justícia Blay Novell de dita vila, demanant-los que quines paraules havien tengut lo dit Guillem Seguer y Pons. Al qual lo respongueren ell, dit testimoni, y los demés, que sobre una aygua havien tengut paraules. En [aç]ò (*fol. 6r*) ja véu que lo dit justícia aplegà al dit Guillem Seguer y-l desarmà llevant-li una corbella de la mà y dient-li ell, dit testimoni, y los demés que tots junts se n'anassen a la present vila. Y encontinent, ell, dit testimoni, lo justícia y los demés se'n vingueren devés la present vila. Y a la que foren al Camp Redó, ell, dit testimoni, y los demés se departiren per una senda per a venir-se'n a casa y lo dit justícia ab Guillem Seguer y lo dit Joan de Sos se n'anaren a la present vila per lo camí dit de la Dula. E açò y no altra cosa, etcètera.

E *Injunctum*, etcètera.

Fuit sibi lectum,

E com no sabés escriure feu lo seny[a]l de la santa creu de sa pròpria mà¹⁸:

Dicto die

Anthoni Talens, llaurador, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de vint-y-dos anys poch més o menys, testimoni qui jura a Nostre Senyor Déu, etcètera, dir veritat, etcètera.

Fonc interrogat, etcètera.

E dix ell, dit testimoni, que lo que pot dir (*fol. 6v*) és que despús ahir, seria ja més de sol post, venint de la marjal, ell, dit testimoni, en companyia de Pere Exea y Batiste Exea, germans, per lo camí del Molí, y a la que foren a la creu que stà en un [c]amp de Anthoni Martorell, sent uns crits y véu ell dit testimoni que era Antoni Pons y Guillem Seguer que staven a una parada del regant dit de l'Alfatara. Y anant ell, dit testimoni, y Pere Exea devés hon estaven aquells, a la que foren en lo camp de Antoni Pons trobaren a Joan de Sos, y demanant-li ad aquell que quins crits tenien lo dit Postis¹⁹ y lo dit Seguer los respongué que seria sobre l'aygua. Y corrent tots junts allà hon estaven los dits Pons y Seguer trobaren que aquells se estaven tractant mal de paraules per l'aygua. Tenia lo dit Pons un coltell en les mans y lo dit Guillem Seguer una corbella formentera y possant-se ell, dit testimoni, y los de[més] de per mig benavenint aquells. Lo dit Antoni Pons se'n vingué a la present vila, restant-se ell, dit testimoni, y los demés en lo dit Guillem Seguer per haver-lo de acompanyar. Y com era ja casi de nit ell, dit testimoni, digué als demés que se n'anassen a casa. Y venint-se'n tots junts aplegà a ells lo justícia Blay Novell, y demanant-(*fol. 7r*)los que quines paraules havien tengut Pons y lo dit Guillem Seguer, li respongué ell, dit testimoni, y los demés que per una aygua se avien desavengut. Y encontinent véu ell, dit testimoni, que lo dit justícia reconegué al dit Guillem Seguer y-l desarmà, llevant-li una corbella formentera de les mans, dient lo justícia que se'n vinguessen a casa. Y venint-se'n tots junts, a la que

¹⁸ A l'original no hi ha cap creu.

¹⁹ Cal llegir *Pons*, *Postis* podria ser un àlias o un malnom.

foren al Camp Redó, ell, dit testimoni, Pere Exea y Batiste Exea es departiren per una senda per a venir-se'n a casa. Y lo dit justícia, lo dit Guillem Seguer y Joan de Sos se n'anaren per lo camí dit de la Dula a la dita present vila.

E açò y nom altra cosa, etcètera.

Injunctum, etcètera.
etcètera.

Fuit sibi lectum,

E com no sabés escriure fermà la present creu de sa pròpria mà²⁰:

Dicto die

Batiste Exea, fill de Batiste, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de vint-y-quatre anys poch més o menys, testimoni, etcètera, qui jurà a Nostre Senyor Déu, etcètera, dir veritat, etcètera.

Fonch interrogat, etcètera.

E dix ell dit testimoni que lo que pot dir (*fol. 7v*) és que divendres de vesprada, que seria ja el sol post, venia de la marjal en companyia de Pere Exea y Antoni Talens, a la que foren a la creu del camp de Antoni Martorell, ell, dit testimoni, y los demás sen[t]iren uns crits. Y mirant lo que podia ser, véu que era Anthoni Pons y Guillem Seguer que staven a la parada del regant dit de l' Alfatarà. Y en ço Pere Exea, son germà, y Antoni Talens li digueren a ell, dit testimoni, que-ls esperàs allí que volien a anar a veure lo que eren los crits. Y de allí a un poch ja véu que lo justícia Blay Novell anà hon estaven los dits Pons y Seguer. Y que axí mateix véu que lo dit Pons se departí de hon estava y que se n'anava devés la present vila. Y de allí a un rato véu axí mateix que lo dit justícia y los sobredits Guillem Seguer, Pere Exea, son germà y Antoni Talens, se'n venien en lo puesto que ell los aguardava. Y a la que aplegaren a ell, dit testimoni, demanava que sobre que se havien desavengut lo dit Antoni Pons y lo dit Guillem Seguer. Y li digueren que sobre l'aygua havien tengut unes paraules. Y que venint-se'n tots junts, ell, dit testimoni, lo dit son germà y Antoni Talens, a la que foren al camp dit lo Camp Redó es departiren per una senda per ha venir-se'n a casa. Y lo dit justícia, J[oa]n de (*fol. 8r*) Sos, que també venia en sa companyia, se n'anaren a la dita vila per lo camí dit de la Dula. E açò y no altra cosa.

Injunctum, etcètera.
etcètera.

Fuit sibi lectum,

E com no sabés escriure féu lo senyal de la santa creu de sa pròpria mà²¹:

Dicto die

Bernat de la Marqueba, de nació francesa, habitador de la present vila de Albalat, de hedad que dix ser de vint-y-huit anys poch més o menys, testimoni qui jurà a Nostre Senyor Déu, etcètera, dir veritat, etcètera.

Fonch interrogat, etcètera.

E dix ell, dit testimoni, que divendres de vesprada seria ja a la que-s volia fer de nit, venint ell, dit testimoni, de la marjal de la dita y present vila per lo camí de la Dula,

²⁰ A l'original no hi ha cap creu.

²¹ A l'original no hi ha cap creu.

véu que [B][ay] Novell, justícia de la dita vila anava en poca distància davant de ell, dit testimoni, y portant ab si pres a Guillem Seguer, també llaurador de dita vila. Y a la que fonch lo dit justícia al (*fol. 8v*) cantó de la casa de Lluís Corbera, molt prop del portal de la església de dita vila, véu ell, dit testimoni, que Antoni Pons exia per lo portal de dita vila y en continent ja véu que lo justícia arremeté ad aquell dient que-tinguera al rey. Y véu que-l regonegué y li llevà les armes que portava y li manà que a pena de cinquanta lliures se n'anàs a sa casa, y qu-ell obehí al dit manament y se n'anà. Y en ço aplegà hon estava lo dit justícia ell, dit testimoni, y véu que lo dit Guillem Seguer, encontinent que lo dit justícia conegué al dit Pons y li féu dit manament, pegà a fugir y se afferrà ab les anelles de la porta de la església, y que, axí mateix, véu que lo dit justícia procurà veure si podia traure de allí al dit Guillem Seguer. I trobant-se allí lo rector de dita vila dix al dit justícia que *su merced* no tenia que fer força en traure de allí hon estava lo dit Seguer per ço que aquell estava en la església. Y preguntant ell, dit testimoni, que podia ser aquell espectacle li dixeren que lo dit Antoni Pons y lo dit Guillem Seguer havien tengut en la marjal certes paraules per una aygua y que en açò ell, dit testimoni, se n'anà a sa casa. E çò dix saber y no altra cosa.

Injunctum, etcètera.
etcètera.

Fuit sibi lectum,

E com no sabés escriure féu lo senyal de la [san]ta creu de sa pròpria mà²²:

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, ANTONI M^a (1981): *Gramàtica Històrica Catalana*, València, Eliseu Climent Editor.
- CASANOVA HERREROS, EMILI (1986): "Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià", en *Tradicció i modernitat en el llenguatge administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública, pp. 75-109.
- ESCARTÍ SORIANO, VICENT JOSEP (1992): "Joan Fuster i la Decadència", en *Fuster entre nosaltres*, València, Conselleria de Cultura, pp. 109-113.
- FRESQUET FAYOS, RAFAEL (1997a): «La llengua col·loquial del segle XVII a la Ribera del Xúquer. Notes sobre els registres lingüístics i el pas de l'oralitat a l'escriptura en un processos criminal», en *XIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Palma, 8-12 setembre de 1997, en premsa.
- FRESQUET FAYOS, RAFAEL (1997b): *Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera (1611-1666)*, Albalat de la Ribera, Ajuntament.

²² A l'original no hi ha cap creu.

- FRESQUET FAYOS, RAFAEL (1998): «Notes sobre l'apitxament gràfic a la Ribera del Xúquer» en *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, Miscel·lània Arthur Terry, II*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, en premsa.
- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM, ed. (1991) [Estudi i edició]: *Les ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673)*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MONTOYA ABAD, BRAULI (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis "Juan Gil-Albert" - Diputació d'Alacant.
- MONTOYA ABAD, BRAULI (1989): "Un repte per a la lingüística històrica: copsar la llengua parlada del passat", *Caplletra*, 6, pp. 71-88.
- SANCHIS GUARNER, MANUEL (1936): "Extensión y vitalidad del dialecto valenciano «apitxat»", en *Revista de Filología Española*, XXIII, pàgs. 45-62.
- SANCHIS GUARNER, MANUEL (1981): *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Barcelona, Salvat.
- VILLAFRANCA GINER, ENCARNA (1996): «Notes lingüístiques al voltant d'uns processos criminals de Cullera (s. XVII)», en *Cabanilles i el barroc valencià*, Algemesí, 6-8 novembre de 1996, en premsa.
- VILLAFRANCA GINER, ENCARNA i FRESQUET FAYOS, RAFAEL (1997): «El parlar de Cullera entre el meridional i l'apitxat», en *IIIes. Jornades d'Estudis de Cullera*, Cullera, 28-30 de novembre, en premsa.